

Вячеслав Васильович Демченко,

кандидат педагогічних наук,
завідувач Рівненського регіонального центру
Інституту обдарованої дитини
НАПН України,
м. Рівне, Україна

УДК 378.046.4:376.5

ОБДАРОВАНІСТЬ, ДУХОВНІСТЬ, МУДРІСТЬ: СФЕРИ ПЕРЕТИНАННЯ ПОНЯТЬ

В статті автор висказує свої погляди на сучасне розуміння понять духовності, одареності, мудрості, моралі та можливості їх наявності в одній особистості.

Ключевые слова: одареність, талант, духовність, мораль, мудрість, інтелектуальність, вид, видизм.

In this article the author tells about his opinion on modern understanding such conceptions as spiritual, endowments, wisdom, morality and resources intersection in one personality.

Key words: gift, endowments, talent, spiritual, morality, wisdom, intellectuality, species, speciesism.

Проблеми духовності, людяності, моралі та етики складні, оскільки зачіпають інтимні, глибинні процеси людської психіки, іноді настільки приховані, що сприймаються людьми на рівні почуттів, емоцій, ніж на рівні розуму, мудрості, інтелекту. Духовні цінності, прагнення особистості індивідуальні, не завжди збігаються з загальноприйнятими нормами, цінностям та ідеалами, в чому людина боїться зізнатись, навіть собі.

У свою чергу, обдарованість, як соціальне і педагогічне явище, поняття складне та індивідуальне, що не має чіткого і всеохоплюючого визначення. Вчені тільки означили характерні риси і продовжують її вивчати.

Більшого вивчення і уваги потребує проблема можливості та необхідності наявності однієї та іншої якості людини для гармонійного розвитку. В ідеалі було б добре, щоб наявність однієї якості – обдарованості, автоматично передбачало б і наявність іншої – високої духовності. Але, як свідчить практика людського життя, так буває не завжди.

Дослідження проблем духовності та обдарованості практично ідуть паралельно і майже ніколи не перетинаються. Тому, є нагальна потреба у фундаментальних дослідженнях співіснування і розвитку, поряд з творчими здібностями дітей і молоді, формування у них високої духовності і культури.

Вихідними положеннями у розв'язанні подібної проблеми сприяють надбання психолого-педагогічної науки щодо обдарованої особистості, зокрема, концепція творчої обдарованості О. Матюшкіна, концепція «вікового потенціалу» Н. Лейтеса, підхід до обдарованості, як прояву творчого потенціалу людини Ю. Бабаєвої, екопсихологічний підхід до розвитку обдарованості В. І. Панова, психодідактичний підхід до навчання і розвитку обдарованих дітей в умовах масової загальноосвітньої школи В. Лебедевої, А. Орлова, гуманістичний підхід до виховання обда-

рованої дитини І. С. Волощука та цілий ряд закордонних теорій та напрацювань, у тому числі: теорія креативності Е. П. Торренса, триколова концепція обдарованості Дж. Рензулі, розширена і модифікована теорією Ф. Монкса, психосоціальна модель А. Танненбаума, концепція Ф. Гагне, яка розділяє поняття «талант» і «обдарованість», триархічна теорія людського інтелекту Р. Стернберга, теорія множинного інтелекту Г. Гарднера та багато інших.

Потреба пізнання світу, себе, смислу і призначення життя співвідноситься з категорією духовності, що різними вченими трактується по-різному. Важливе значення мають розробки вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені сутності духовних цінностей, зокрема, С. Анісімова, В. Бакірова, М. Головатого, С. Гончаренка, О. Дробницького, А. Здравомислова, Ю. Сурміна та ін. Проблеми систематизації українських національних духовних цінностей присвячені науковій праці М. Боришевського, І. Ващенко, С. Возняка, О. Вишневського, Л. Мисіва, Г. Ситника, В. Степанкова та ін.

Відаючи належне теоретичній і практичній значущості зазначених наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, необхідно зауважити, що в них не приділялося належної уваги вивченню особливостей формування духовних цінностей дитини, поряд з розвитком її природних обдарувань.

Ми поставили за мету з'ясувати місце духовних цінностей у структурі людської обдарованості.

Для початку зазначимо, що у науковій літературі не існує єдиного підходу до визначення поняття «духовність». «Духовність – індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання та соціальної потреби жити, діяти «для інших».

Людина духовна в тій мірі, в якій вона задумується над цими поняттями і прагне дістати на них відповідь.

Втрата духовності рівнозначна втраті людяності» [3]. «Духовний – зв'язаний зі внутрішнім психічним життям людини, її моральним світом» [1].

«Духовність – вищі сторони внутрішнього світу, що проявляються у людяності», сердечності, доброти, щирості, теплоті, відкритості для інших людей. Духовність заснована на широті поглядів, ерудиції, культурі та загальному розвитку людини» [9].

У загальноприйнятому християнському понятті духовність – це такий душевний стан людини, завдяки якому вона творить добро, подумки бажає людям добра, не відповідає на зло насиллям, глибоко і щиро переживає за ближнього, завжди готова прийти на допомогу, навіть незнайомій особі.

Душа – внутрішній психічний стан людини, її свідомість. В українській мові є багато слів з коренем дух: відданий душею і тілом, радісно на душі, душа пішла у п'ятки, говорити по душах, «щодуху», як на духу, вистачить духу, стояти над душею, залізити в душу, душевний, бездушний і цей список можна продовжувати. Тобто, духовність, душевність у житті людини відіграє велику роль.

Рівень духовності, поряд з численними іншими, є певною якістю людини. Такою ж якістю є людська обдарованість, яку ми розглядаємо, як систему певних властивостей та якостей особистості, в тому числі, анатомо-фізіологічних, біологічних, психоемоційних, що мають різні характеристики і перебувають у певній взаємодії або діють індивідуально, розвиваються протягом усього життя і на різних його етапах можуть мати різні рівні реалізації. В їх основі лежать здібності та задатки, інтелектуальні і розумові можливості, вольові характеристики та мотивації, що в комплексі визначають потенційні можливості людини: досягати більш високих результатів в одному або декількох видах діяльності, порівняно з іншими людьми, досягати успіхів у соціально корисних для особистості і соціуму справах. Реалізація цих можливостей залежить від багатьох об'єктивних та суб'єктивних чинників [5].

Наскільки ці дві якості узгоджуються між собою? Чи є високий рівень обдарованості запорукою високої духовності і навпаки – високий рівень духовності сам по собі передбачає високий рівень інтелекту чи обдарованості?

Людство постійно перебуває у пошуках відповіді на ці питання і не знаходить її. Не знаходить з простої причини – дивиться на проблему прямолінійно і одномірно.

Чи є якісь критерії, завдяки яким можна було б виміряти рівень духовності? Звичайно, складні глибинні процеси людської психіки і душі важко піддаються вивченню, оцінці, але певним їх мірилом можуть бути людські вчинки. Як оцінити геніального винахідника, який зробив переворот у науці, але завдяки його винаходу зроблено зброю масового знищення людей? Як оцінити видатного художника чи поета, який кинув напризволяще сім'ю, маленьких беззахисних дітей? Як оцінити видатну особистість, яка часом проявляє малодухість, підлість, зрадництво?

Частіше ми закриваємо очі на такі факти і робимо вигляд, що цього не помічаємо або взагалі вважаємо, що цього не існує. А воно є і часто зустрічається у житті.

Сьогодні необхідно збагнути пряму залежність соціального, психічного, фізичного життя і здоров'я людини від її особистісної адаптації та рівня розвитку моральності і духовності. Серйозність проблеми стає ще більш очевидною, якщо мова йде про обдарованих дітей. Адже обдаровані діти є неординарними за своїм баченням оточуючого світу і можливостями, що не відповідає вимогам певного соціального середовища. Недостатній моральний розвиток обдарованої дитини дезадаптує її, обмежує міжособистісні стосунки, деформує взаємини у різних соціальних ситуаціях. А через дезадаптованість обдарована дитина може втратити індивідуальність, схильність до творчих починань, бажання самореалізовуватись.

В основі філософської антропології, за В. Москальцем, лежить ідея про особистість, яка поряд з розвиненими інтелектуальними здібностями має володіти значним духовним потенціалом, моральними ідеалами та цінностями [7]. Це зумовлює інтерес до таких аспектів феномена обдарованої особистості, як сенс життя, свободи творчості, гармонійної взаємодії індивідуального й соціального. Результати досліджень показують, що талановиті особистості нелегко пристосовуються до соціальних умов. Особливу проблему в аспекті соціально-педагогічної адаптації становлять обдаровані діти, через незвичні психологічні характеристики та власні моделі стосунків і поведінки. Здавалося б, обдарованим дітям буде легше пристосуватися до вимог і умов шкільного життя. Однак, прояви їхньої недостатньої особистісної адаптації чи дезадаптації є досить частими. Це і позиція винятковості обдарованих дітей, зарозумілість і зверхність, завищена самооцінка, негативізм, агресивність. Для деяких обдарованих дітей характерна замкнутість, ізоляваність, невпевненість у собі [9; 10].

Показником особистісної адаптованості має стати моральність, що містить знання, почуття, відносини і поведінку. Названі компоненти повинні визначати пріоритетні завдання морального виховання, що реалізуватимуться в педагогічній діяльності з формування моральних почуттів і оцінок, норм поведінки. Як соціально-педагогічна категорія, моральність буде мірою, що характеризує рівень сформованості інтелектуально-емоційних і вольових якостей особистості. Формування моральності у дитини, в психології тісно пов'язується з її індивідуальним розумовим розвитком [2; 8]. Розвиваючи цю ідею, яку вперше висунув Ж. Піаже й підтримав Л. Виготський, Л. Колберг запропонував теорію морального розвитку особистості, що містить кілька рівнів з відповідними стадіями, кожна з яких зумовлюється інтелектуальною спроможністю дитини певного віку.

Цікавий погляд на духовність і обдарованість дає теорія видизму Поршнєва-Діденко [4]. Автори цієї теорії чітко поставили питання про творчі можливості

людини та її морально-духовний стан, як вони співвідносяться? Совість людині сприяє чи заважає творити? Нове дослідження Бориса Діденка присвячене ролі духовності і моралі у різноманітних видах творчої діяльності і розглядається з точки зору нової антропологічної концепції — ВИДИЗМУ. Згідно з нею, людство не є єдиним видом, а складається з чотирьох видів, два з яких є — хижакми (нелюди і псевдолюди), два — звичайні люди і міжвидові. Перші два види несуть у наше життя небачену жорстокість та аморальність, але їхня діяльність охоплює сферу творчої людської діяльності. Серед хижаків більша кількість реалізованої потенційної обдарованості. «Мистецтво лікаря», який блискуче проводить операцію і рятує людське життя і «мистецтво полководця», який також блискуче проводить військову операцію, але забирає сотні і тисячі людських життів, небачена жорстокість виродків Чикатило та Онупрієнко і величний гуманізм Махатми Ганді та Серафима Соровського — ось два крайні полюси творчої діяльності за Б. Діденко.

Теорія «видизму» намагається пояснити небачене поєднання творчого начала людської діяльності та її ганебних проявів. Можна було б зробити висновок про те, що прояв жорстокості та егоїзму є запорукою реалізації творчих прагнень людської особистості. Тоді б страшна людська історія отримала повне виправдання, адже людська хижість, жадібність та аморальність є рушійною силою прогресу і творчості. На щастя, це не так. На думку багатьох фахівців, людину об'єднує з тваринним світом одна життєва сила з двома складовими — прагнення до виживання і продовження роду, а виділяє — наявність совісті і креативного мислення, притаманне людині від народження.

У будь-якій творчості людини необхідно виділяти два головні елементи: 1) що і як зроблено і навіщо зроблено, 2) з яким умислом це робилось. Важливо уявляти той внутрішній світ, з яким автор живе і творить. Якщо перший елемент це справа техніки, то другий — морально-духовний компонент творчості є основним.

Таким чином, творчість, що не несе високу духовність і гуманізм, не може називатись творчістю, як такою. В. Ефроїмсон зауважував: «Человечеству предстоят великие подвиги междисциплинарных открытий, закрытие бесчисленных белых пятен, предстоит подвиг создания совершенно нового мировоззрения, объединяющего науку, искусство и этические установки в единое целое» [6].

Використані літературні джерела

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / За ред. В. Т. Бусел. — К.: ВТФ «Перун», 2001. — С. 252.
2. Выготский Л. С. Мышление и речь // Собр. соч.: В 6 т. — М.: Педагогика, 1982.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. — К.: Либідь, 1997. — С. 106.

4. Диденко Б. А. Хищное творчество: эстетическое отношение искусства к действительности / Б. А. Диденко. — М., 2000. — 154 с.

5. Демченко В. В. Проблеми визначення обдарованості в системі підготовки педагогів до роботи з обдарованими школярами / В. В. Демченко // Нова педагогічна думка : науково-методичний журнал. — Рівне: ППЗПФ «Папірус Друк», 2012. — № 4(72). — С. 30–32.

6. Эфроимсон В. П. Генетика этики и эстетики. — М.: Тайдекс Ко, 2004. — 304 с.

7. Москалец В. П. Психологічний зміст духовності і духовність мистецтва // Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості. — Ч. I. — Розд. III. — К., 1994. — С. 284–286.

8. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. — М.: Педагогика «Пресс», 1994. — 528 с.

9. Психологический словарь / Под общей ред. Ю. Л. Неймера. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. — С.130.

10. Психология одаренности детей и подростков. — М., 1996. — 416 с.

11. Токарева Л. Соціалізація і розвиток обдарованої дитини // Соціальна психологія, 2006. — № 1. — С. 94–102.

